

MARKSISTINIO ATEIZMO REVIDAVIMAS LIETUVIŠKOSIOS SOCIALDEMOKRATIJOS IDEOLOGŲ DARBUOSE IR JO KRITIKA Z. ANGARIEČIO RAŠTUOSE

A. DARGINAVICIENE

Pirmaisiais XX a. dešimtmečiais marksistinė mintis plito Lietuvoje, įveikdama, greta buržuazinės ideologijos, reformistines Lietuvos socialdemokratų idėjas. Tam tikroje Lietuvos socialdemokratų darbininkų partijos narių dalyje jau nuo pat partijos įsikūrimo (1896 m.) ir pirmųjų jos veiklos žingsnių rado gyvą atgarsį Vakarų Europos reformistinės ir oportunistinės dešinėsios socialdemokratijos vadų pažiūros. Palankia vietine dirva, maitinančia oportunistą ir reformizmą LSDP eilėse, buvo reakcijos laikotarpis, sekęs po 1905 m. revoliucijos pralaimėjimo. Tuo metu, nusivylę revoliucija ir įbauginti reakcijos, nekurie LSDP vadovai, kaip S. Kairys, A. Janulaitis ir kiti, atvirai atsisakė revoliucinio marksizmo ir ėmė skleisti reformistines pažiūras. Savo žurnale „Visuomenė“ jie kvietė LSDP narius dirbti ramų kultūrinį darbą, o ne kurstyti prieš vyriausybę¹. Pagaliau 1918—1919 metų Lietuvos darbo žmonių kovų už Tarybų valdžią metu jie atvirai nuėjo tarnauti lietuviškajai buržuazijai ir liko jos ištikimais tarnais per visą buržuazinės santvarkos Lietuvoje laikotarpį. A. Sniečkus yra pažymėjęs, kad „per dvidešimt Lietuvos buržuazijos valdymo metų Lietuvos socialdemokratų vadovai, skaldydami darbininkų klasės eiles, padėjo buržuazijai ir dvarininkams kovoti prieš darbininkų klasines organizacijas, išnaudoti darbo žmones“². Neabejotina, kad šiam juodam darbu — darbininkų klasinės sąmonės temdymui — gerai talkininkavo Lietuvos socialdemokratų skleidžiamos reformistinės pažiūros į klasių kovą, revoliuciją, proletariato diktatūrą, o taip pat į religiją ir bažnyčią.

LSDP ideologai A. Janulaitis, S. Kairys, V. Cepinskis revidavo marksistinę-lenininę socialistinės revoliucijos teoriją, klasių kovos teoriją. Jau po Spalio revoliucijos pergalės, nesiskaitydami ne tik su Lenino socialistinės revoliucijos teorija, bet ir istorine praktika, A. Janulaitis ir S. Kairys įrodinėjo, kad socialistinė revoliucija negali vykti vienoje šalyje, kad reikia laukti, kol tarptautiniu mastu visose šalyse pribręs sąlygos socialistinei revoliucijai. „Kol pasaulio daugumos ekonominės sąlygos ir įsitikinimai, kultūra nepribrendo naujai tvarkai, negali būti ir kalbos apie socializmo įgyvendinimą. Socializmo tvarka negali būti vienoj šaly, o kitoj kapitalistinė ar net feodalinė“, rašė A. Janulaitis³. Panašias mintis randame ir S. Kairio straipsnyje „Partijos programos reikalu“⁴.

¹ Revoliucinis judėjimas Lietuvoje, V., 1957, p. 136.

² Ten pat, p. 17.

³ A. Janulaitis, Lietuvos Socialdemokratų Partija ant kryžkelės, „Socialdemokratas“, 1921, Nr. 20.

⁴ „Socialdemokratas“, 1925, Nr. 15.

Socialdemokratai savo spaudoje rašė, kad Lietuvoje nėra ir negreit atsiras sąlygos socialistinei revoliucijai, ir kvietė kovoti su komunistais, kurie, „užuot persergėję įsikarščiavusius darbininkus“, mobilizuoja juos kovai prieš kapitalizmą⁵. Suprantama, kad „persergėtojų“ vaidmuo, kurį atvirai pripažino patys sau Lietuvos socialdemokratai, buvo labai parankus valdančiajai buržuazijai. Stengdamiesi atitraukti darbininkus nuo revoliucinės kovos kelio, socialdemokratų vadai neigė ne tik mokslinio socializmo teoriją, bet ir socializmo statybos praktiką Tarybų Sąjungoje. Antai V. Čepinskis sakė neabejojęs, kad „neva proletarinė revoliucija Rusijoje“ žlugs ir bolševizmas bus likviduotas⁶.

Lygiagrečiai su lietuviškosios socialdemokratijos atsisakymu nuo marksistinės revoliucinės teorijos ir nuo kovos su buržuazija eina atsisakymas kovoti su religine pasaulėžiūra.

Nuosekliems marksistinės minties propaguotojams ir gynėjams Lietuvoje V. Kapsukui, Z. Angariečiui ir kitiems teko įveikti lietuviškos socialdemokratijos oportunistinę religijos klausimais.

Marksizmo revidavimas, kuris nuo 19 a. pabaigos po marksistinės frazeologijos priedanga žymiai pasireiškė Vakarų Europos socialdemokratijos vadų teorinėje ir praktinėje veikloje, neišvengiamai palietė ir pagrindinius proletarinio ateizmo principus. Atsisakę marksizmo daugeliu svarbiausių klausimų, žymūs II Internacionalo veikėjai ir teoretikai, kaip K. Kautskis, G. Folmaras, E. Vanderveldė ir kiti, atitolo nuo marksizmo, aiškindami religijos esmę, jos visuomeninį vaidmenį, o taip pat kovos su religija ir bažnyčia klausimus.

Vakarų Europos dešinieji socialdemokratai ir sekusieji jais, kaip pamatysime toliau, Lietuvos socialdemokratai visų pirma atsisakė marksistinio socialinių klasinių religijos šaknų ir socialinio religijos vaidmens supratimo. Atmetę marksistinę religijos, kaip liaudies opijaus, apibūdinimą, tą „visos marksizmo pasaulėžiūros religijos klausimu kertinį akmenį“ (*Leninas*), revizionistai perėmė iš buržuazinių filosofų įvairius religijos apibrėžimus, kuriais jie dangstė tikrąją religijos esmę. Antai Kautskis, apibrėžė religiją kaip „asmeninę žmogaus dvasios būseną, ... pakilimą virš trumpalaikių interesų, ... tam tikros rūšies idealizmo perteklių, iš vienos pusės, ir kaip masinį istorinį reiškinių, masių pasaulėžiūrą, kurią jos priima, tikėdamos aukštesniųjų autoritetų teisingumu, iš kitos pusės“⁷. Šiuo apibrėžimu Kautskis iškreipė socialinį religijos vaidmenį visuomenėje. Prieštaraudamas istoriniams faktams, K. Kautskis rašė apie kultūrinę religijos misiją. Jis teigė, kad bažnyčia „išsaugojo viską, ką galima buvo išsaugoti iš to silpno graikų-romėnų civilizacijos pėdsako, kuris dar buvo likęs iki tautų kraustymosi laikotarpio“⁸. Neatsižvelgdami į tai, jog reakcinė religijos esmė klasinėje visuomenėje pasireiškia, be kita ko, ir tuo, kad ji menkina žemiškojo gyvenimo vertę, žadėdama laimę danguje, oportunistai kartoję reakcinių mąstytojų prasimanymą, kad religinė paguoda padedanti žmonėms gyventi ir net kovoti. Revizionistas E. Feldenas tvirtino, kad religija nesilpnina „kaip opijus“, bet stiprina kovotojus, ji ne priešas, o sąjungininkas proletarijatui⁹. Pagaliau, gindami religiją, Vakarų Europos dešinieji socialdemokratai metafiziškai atplėšė religiją ir bažnyčią, kaip vaidinančias visiškai skirtingą socialinį vaidmenį. Jie skel-

⁵ Red. straipsnis „Dėliai mūsų santykių su komunistais“, „Socialdemokratas“, 1921, Nr. 30.

⁶ Prof. V. Čepinskis, *Demokratija, bolševizmas ir fašizmas*, 1928, p. 17 ir 45.

⁷ K. Kautskis, *Социал-демократия и католическая церковь*, М., 1906, стр. 7—8.

⁸ K. Kautskis, *Материалистическое понимание истории*, т. 2, М., 1931, стр. 385.

⁹ Cit. pagal M. И. Шахнович, *Ленин и проблемы атеизма*, М.-Л., 1961, стр. 167.

bė, kad tik reakcinga kunigija yra priešiška moksliniam ir socialiniam progresui, ir kovą prieš religiją jie apribojo kova su blogais kunigais.

Vakarų Europos socialdemokratų atsisakymą kovoti su religine pasaulėžiūra ypač ryškiai atspindėjo tezės „religija privatus reikalas“ traktavimas. Jie šią tezę aiškino taip: religija yra privatus kiekvieno piliečio, tame tarpe ir socialisto, sąžinės reikalas. Nei partija apskritai, nei kiekvienas jos narys, skyrium imant, nėra įpareigoti kovoti su religiniais prietaisais.

Kaip teigia tarybinis religijos tyrinėtojas M. Sachnovičius, XIX a. pabaigoje—XX a. pradžioje revizionistai atsisakė lozungo „religija — liaudies opijus“, kad galėtų apginti lozungą „religija — privatus dalykas partijos atžvilgiu“¹⁰. M. Sachnovičius taip pat parodo, kad, atsakydami į žurnalo „Le mouvement socialiste“ anketą apie socialistinių partijų pažiūrą į bažnyčią, Kautskis, Vanderveldė, Folmaras, Ferris atvirai pareiškė, kad religija — asmeninis socialdemokrato reikalas. Kautskis teigė, kad socialdemokratija turi būti neutrali religijos atžvilgiu¹¹.

Reikia pažymėti, kad tokia reformistų pozicija giliai piktinosi Leninas. Išrašęs iš Kautskio straipsnio „Religija“ jo žodžius, jog „mūsų agitatorius“ į religijos klausimą „turi atsakyti, kad šis klausimas nekliamas ir nesprendžiamas mūsų partijos susirinkimuose, nes mes norime religiją padaryti privačiu atskirų asmenų dalyku, o iš valstybės reikalaujame, kad ir ji lygiai taip žiūrėtų į ją“, Leninas parašė pastabą: (vulgarintojas!)¹².

Pažiūros į religiją ir bažnyčią klausimu, kaip vienu iš svarbių socialistinio darbininkų judėjimo klausimų, ne kartą yra pasisakę marksizmo klasikai. Marksas kritikavo Vokietijos darbininkų partijos Gotos programos projektą tarp kitko ir už tai, kad šiame projekte buvo apsiribojama vien buržuaziniu „sąžinės laisvės“ reikalavimu. Šis požiūris, rašė Marksas, nesiskiria nuo buržuazijos pažiūros į religiją; paskelbti vien sąžinės laisvės reikalavimą, reiškia neperžengti „buržuazinio“ lygio. Veikale „Gotos programos kritika“ Marksas pažymėjo, kad „buržuazinė „sąžinės laisvė“ yra ne kas kita, kaip visų galimų *religinės sąžinės laisvės* rūšių toleravimas“¹³. O darbininkų partija, kaip tai akcentavo Marksas minėtame veikale, negali pasitenkinti reikalavimu panaikinti vienos religijos privilegijuotą padėtį valstybėje kitų religijų atžvilgiu ir policijos kišimasi į religijos reikalus. „Darbininkų partija turėtų... pareikšti savo įsitikinimą, kad ji... stengiasi sąžinę išlaisvinti iš religinio svaigulio“¹⁴. — rašė Marksas, pabrėždamas proletarinės partijos nesutaikomumą su religija.

Engelsas taip pat pabrėžė, kad darbininkų partija, reikalaujama pripažinti religiją privačiu dalyku valstybės atžvilgiu, neatsižadėtų kovos su religine pasaulėžiūra. Tai yra reikalavimas partijai, kad ji neskaitytų religijos privačiu dalyku savo pačios narių atžvilgiu. Šią mintį Engelsas ypač akcentavo po Markso mirties, kai Vakaruose lozungas „religija — privatus dalykas“ buvo traktuojamas vis labiau oportunistine prasme ir taikomas ir socialdemokratų partijos narių atžvilgiu. Engelsas šiuo klausimu kritikavo Vokietijos socialdemokratų partijos Erfurto programą, kurios šeštasis punktą skelbė: „Religijos paskelbimas privačiu reikalu. Panaikinimas visų asignavimų iš valstybės lėšų bažnytiniais ir religiniams tikslams. Bažnytinės ir religinės draugijos turi būti laikomos privatiniais susivienijimais, kurie savo reikalus tvarkosi visiškai“¹⁵.

¹⁰ Ten pat, p. 157—158.

¹¹ Ten pat, p. 23.

¹² V. I. Leninas, Raštai, t. 39, p. 550.

¹³ K. Marksas ir F. Engelsas, Rinktiniai raštai, t. II, p. 24—25.

¹⁴ Ten pat.

¹⁵ Kirche und Staat, München, 1954, I Teilband, S. 15.

Engelsas minėtąjį programos punktą formulavo šitaip: „visiškas bažnyčios atskyrimas nuo valstybės. Visos be išimties religinės draugijos valstybės yra laikomos privačiomis asociacijomis. Jos netenka bet kokios paramos iš valstybės lėšų ir bet kokios įtakos viešosioms mokykloms¹⁶. Pakeisdamas Erfurto programos teiginį „religijos paskelbimas privačiu reikalu“ teiginiu „visiškas bažnyčios atskyrimas nuo valstybės“, Engelsas akcentavo, kad religija yra privatus reikalas valstybės atžvilgiu, o ne partijos atžvilgiu. Įžangoje į Markso veikalą „Pilietinis karas Prancūzijoje“ Engelsas taip pat pabrėžė, jog Paryžiaus komuna, išleisdama dekretą dėl bažnyčios atskyrimo nuo valstybės, įgyvendino principą, kad „valstybės atžvilgiu religija yra grynai privatus reikalas“¹⁷. Pastarąjį Engelso formulavimą Leninas laikė tiesiogiai nukreiptu prieš oportunistinę pažiūrą į religiją, kaip į privatų reikalą darbininkų partijai. Straipsnyje „Dėl darbininkų partijos pažiūros į religiją“ Leninas rašė: „Nesileisdamas į tiesioginę polemiką su šia oportunistine pažiūra, Engelsas 1890-aisiais metais laikė reikalingu griežtai pasisakyti prieš ją ne polemine, bet pozityvia forma. Būtent: Engelsas tai padarė tyčia jo pabrėžto pareiškimo forma, kad socialdemokratija laiko religiją privačiu reikalu *valstybės atžvilgiu*, bet anaipol ne savo atžvilgiu, ne marksizmo atžvilgiu, ne darbininkų partijos atžvilgiu“¹⁸.

Pastebėjęs, kad žodžiais „religija — privatus reikalas“ paprastai įprasta reikšti socialistų pažiūrą į religiją, Leninas perspėjo, jog tų žodžių reikšmę reikia tiksliai apibrėžti, kad jie negalėtų sukelti jokių nesusipratimų. „Mes reikalaujame, kad religija būtų privatus reikalas valstybės atžvilgiu, bet mes jokių būdu negalime laikyti religijos privačiu reikalu mūsų pačių partijos atžvilgiu... Socialistinio proletariato partijos atžvilgiu religija nėra privatus reikalas. Mūsų partija yra sąmoningų, priešakinių kovotojų už darbininkų klasės išvadavimą sąjunga. Tokia sąjunga negali ir neturi abejingai žiūrėti į nesąmoningumą, tamsumą arba obskurantizmą religinių įsitikinimų pavidalu... Mes įsteigėme savo sąjungą, RSDDP, tarp kita ko, kaip tik tokiai kovai prieš visoki religinį darbininkų mulkinimą“¹⁹, — rašė Leninas. Šiais žodžiais jis atskleidė marksistinę formulės „religija — privatus reikalas“ turinį ir išaiškino, kodėl religijos negalima laikyti privačiu reikalu partijos atžvilgiu. Nuosekli mokslinė ir kartu materialistinė pasaulėžiūra, kuria remiasi partija, reikalauja mokslinio religinės miglos šaknų išaiškinimo, todėl „mūsų propaganda būtinai apima ir ateizmo propagandą“²⁰.

Vadinasi, marksizmo-leninizmo požiūriu religijos paskelbimas privačiu reikalu reiškia ne ką kita, kaip reikalavimą visiško bažnyčios atskyrimo nuo valstybės ir mokyklos nuo bažnyčios, o ne atsisakymą idėjinės kovos su religija.

Iš religijos atmirimo marksistinės-lenininės teorijos neišplaukia išvada, kad nereikalinga kova su religine pasaulėžiūra, kad reikia laukti, kol proletarinė revoliucija pakirs socialines religijos gajumo šaknis. Kaip tik šia linkme iškrepė Markso ir Engelso pažiūras dešinieji Vakarų socialdemokratijos teoretikai. Pvz., neigdamas idėjinę kovą su religija, A. Panekukas rašė, kad „proletariato negali veikti teorijos, nes jis ir be jų išsilaisvina iš religijos“²¹. Reikalaudami pajungti kovą prieš religiją

¹⁶ K. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. 22, стр. 240.

¹⁷ K. Marksas ir F. Engelsas, Rinktiniai raštai, t. I, p. 413.

¹⁸ V. I. Leninas, Raštai, t. 15, p. 370.

¹⁹ V. I. Leninas, Raštai, t. 10, p. 65, 66—67.

²⁰ Ten pat, p. 67.

²¹ A. Паннекук, Социализм и религия, СПб, 1906, стр. 8.

pagrindiniams proletariato klasinės kovos uždaviniams, Marksas, Engelas ir Leninas kartu teikė didelę reikšmę ateizmo propagandai darbo žmonių tarpe. Leninas rašė: „Ir kuo labiau plis švietimas liaudyje, kuo labiau religinius prietarus išstums socialistinė sąmonė, tuo arčiau bus diena proletariato pergalės, išlaisvinančios visas engiamąsias klases nuo jų pavergimo šiuolaikinėje visuomenėje“²².

Straipsnyje „Dėl darbininkų partijos pažiūros į religiją“ Leninas parodė, kad oportunistinės pažiūros religijos klausimu (be bendrų priežasčių, gimdžiusių oportunizmą) atsirado dėl nesugebėjimo suprasti dialektinio prieštaravimo tarp marksistinės pažiūros į religiją kaip liaudies opijų bei iš čia išplaukiančio reikalavimo — vesti teorinę ateizmo propagandą, griauti religinį tikėjimą, iš vienos pusės, ir tarp marksistų reikalavimo nekelti religijos klausimo į pirmą vietą, pajungti ateistinę propagandą pagrindiniam uždaviniui — klasių kovai prieš išnaudojimą, iš antros pusės. Šio prieštaravimo nesupratimas atvedė į dvejopą marksizmo iškreipimą religijos klausimu: pirma, į anarchinį revoliucionarizmą, karo religijai paskelbimą (blankistai, Diuringas) ir, antra, į oportunizmą, taikstymąsi su tikėjimu į dievą, į „bailų norą“ prisimeilinti „prie tikinčiųjų darbininkų“ (Leninas).

Sis „gyvojo gyvenimo gyvas prieštaravimas“, kaip jį apibūdino Leninas, visiškai nerodo kokio nors marksistinių pažiūrų religijos klausimu nenuoseklumo. Priešingai, politinė marksizmo linija religijos atžvilgiu yra visiškai nuosekli. Reikalavimas nekelti religijos klausimo aukščiau už bendrus klasinės kovos uždavinius išplaukia iš mokslinio religijos esmės ir socialinių jos šaknų supratimo arba, kitaip sakant, iš pripažinimo to fakto, jog negalima panaikinti religijos vien tiesioginio masių ateistinio švietimo keliu. Todėl Leninas rado reikalinga pabrėžti, kad marksizmo taktika religijos atžvilgiu yra tiesioginė ir neišvengiama išvada iš dialektinio materializmo ir kad reikalavimas pajungti kovą su religija bendrai proletariato kovai už savo išsivadavimą negali būti paaiškinamas baime atbaidyti tikinčiuosius darbininkus²³.

Marksizmo taktika religijos atžvilgiu yra pajungta dialektinio ir istorinio materializmo principams, proletarinio ateizmo principams. Tuo tarpu dešinieji Vakarų Europos socialdemokratų lyderiai taktikos vardan atsisakė principinių marksistinės filosofijos teigimų, paneigė marksistinį ateizmą. Pradžioje teisingai pasisakydami apie rėksmingo karo su religija žalingumą, jie kryo vis labiau į oportunizmą, kol pagaliau visiškai atsisakė religijos kritikos, paskelbdami klaidingą lozungą: religija — privatus reikalas partijos atžvilgiu.

Atsisakę idėjinės kovos su religija, jos tikrosios esmės supratimo, revizionistai nuėjo dar toliau. II Internacionalo žymiausiojo teoretiko K. Kautskio veikaluose buvo skelbiamas krikščionybės ir socializmo tikslų bendrumas. „Krikščionybės ir evangelijos mokymai, — rašė K. Kautskis, — suderinami su mūsų tikslais... Krikščionio sąvoką galima suprasti tą prasme, kuria ji atitinka socialinius siekius“²⁴. Laikydamas išorinį kai kurių krikščionybės ir komunizmo pusių panašumą jų tapatumu, Kautskis paskelbė ankstyvosios krikščionybės turinį „komunistiniu“. Priešingai marksizmo mokymui apie religiją, kaip idėjinę žmogaus faktinio bejėgiskumo prieš stichines išorines jėgas išraišką, jis matė krikščionybės šaknis „revoliuciniame“ antikinio „proletariato“ judėjime. Kautskiu pasekė kiti socialistai.

²² V. I. Leninas, Raštai, t. 5, p. 304.

²³ V. I. Leninas, Raštai, t. 15, p. 371.

²⁴ К. Каутский, Социал-демократия и католическая церковь, стр. 18 и 16.

Socialdemokratų pažiūros į krikščionybę, kaip į išimtinai pažangų socialinį judėjimą, net prilygstantį socializmo judėjimui, nuginklavo proletariata prieš reakcingą krikščionybės ideologiją ir buvo diametriškai priešingos Markso duotai krikščionybės socialinio vaidmens charakteristikai. Kautskis, Stampferis, Ferris, Vanderveldė ir kiti matė krikščionybėje vergų paguodą, antikinės civilizacijos išgelbėtoją, moralės saugotoją ir net socializmo idėjų šaltinį. O Marksas rašė, kad „socialiniai krikščionybės principai teisingai antikinę vergiją, garbino viduramžių baudžiamą ir moką taip pat ginti... proletariato engimą. Socialiniai krikščionybės principai skelbia esant būtiną ir viešpataujančiąją ir engiamąją klasę, ir pastarajai jie tik dievobaimingai linki, kad pirmoji jai būtų mielaširdinga“²⁵. Marksas parodė, kad socialiniai krikščionybės principai, pateisindami išnaudojimą ir visas engėjų niekšybes, garbindami bailumą, paklusnumą ir romumą, yra priešiški ir kenksmingi revoliuciniam proletariatui.

Vadinasi, teorinėse Vakarų Europos dešiniųjų socialdemokratų pažiūrose į religiją nebeliko nieko marksistinio. Oportunistinės pažiūros į religiją įsikūnijo ir praktinėje socialdemokratijos veikloje. Tai akivaizdžiai rodo N. Krupskajos pasakojimas apie socialdemokratų bažnyčias Anglijoje. Savo prisiminimuose ji rašo, kad ji su Leninu užėjo į tokią socialdemokratų bažnyčią Londone. Joje „atsakingas socialdemokratų darbuotojas skaitė po nosim bibliją, o paskui sakė pamokslą apie tai, kad žydų išėjimas iš Egipto, tai darbininkų išėjimo iš kapitalizmo viešpatijos į socializmo viešpatiją — pirmavaizdis. Visi atsistojo ir iš socialdemokratinų maldaknygių giedojo: „Išvesk mus, viešpatie, iš kapitalizmo viešpatijos į socializmo viešpatiją“²⁶.

Vakarų Europos socialdemokratų reformistinės pažiūros į religiją ir bažnyčią buvo perimtos Lietuvos socialdemokratų partijos dešiniojo sparno veikėjų ir vadų. Antai A. Janulaitis knygelėje „Ar socialistas gali būti kataliku“, remdamasis (kaip pats nurodo) vokiečių socialdemokratų Erfurto programos teiginiu „tikėjimas yra privatus dalykas“, specialiai pabrėžė, kad socialistai nekovoja su religija. „Nekovojam su tikėjimu, nes jis niekur mūsų netrukdo, dargi visai sutinka (su socializmu)“²⁷, — rašė A. Janulaitis. Pacitavęs įvairias vietas iš evangelijų, kur neva užtariamai vargšai, ir kai kuriuos bažnyčios tėvų Augustino bei Jono Auksaburnio pasakymus (pvz., „piniguočiai yra dykaduoniai“ ir pan.), A. Janulaitis padarė išvadą: „Iki šiol neatrandame jokių priešingumo tarp katalikybės ir socializmo. Juk mes neprikalbinėjam nė prie vagystės, nė prie plėšimo, nė prie kokios norint nuodėmės prieš tikėjimą. O krikščionių tikėjimas ir abelnai visi tikėjimai juk užgina daryti bloga artimui, engti ir kankinti kitą. Katalikų tikėjimas negina žmonėms ieškoti gerovės, apšvietos ir laimės“²⁸, taigi jis nepriešingas socializmui. Taip Janulaitis sugretino religijos mokymą ir mokslinį socializmą. Pagaliau pabrėždamas, kad religija, šventas raštas, kaip „dievo žodis“ yra „kas kita“, ir bažnyčia kaip „žmonių įtaisa“ yra vėl „kas kita“, jis teigė, kad religija ir bažnyčia vaidina visiškai skirtingą socialinį vaidmenį.

LSDP ideologai laikėsi įsitikinimo, kad katalikų tikėjimo priesakai geri, netgi suderinami su socializmu, tik, deja, bažnyčia ir kunigai blogai juos vykdo arba ir visai jų nevykdo. Todėl, gindamas religiją, tūlas socialdemokratų atstovas „Darbo balse“ rašė, kad socialdemokratija kovoja su bažnyčia ir religinėmis organizacijomis tiek, kiek jos kenkia ir

²⁵ K. Marksas ir F. Engelsas, Apie religiją, p. 67.

²⁶ К. Крупская, Воспоминания о Ленине, М., 1957, стр. 58—59.

²⁷ Zmogus, Ar socialistas gali būti kataliku?, Plymouth, 1900, p. 9.

²⁸ Ten pat, p. 7.

klįdo darbininkų kovai su buržuazija²⁹, nors iš tikrųjų ji ir tokios kovos nebevedė.

Lietuvos socialdemokratai dažnai kartojo, kad jiems nesvarbu, tiki ar netiki darbininkas, o svarbu, ar jis kovoja už darbininkų reikalą. Tai, iš dalies, teisinga. Leninas savo laiku rašė, kad „vieningumas tos engiamosios klasės tikrai revoliucinės kovos už rojaus sukūrimą žemėje yra mums svarbesnis, negu proletarų nuomonių apie rojų danguje vieningumas“³⁰. Proletarinės revoliucijos įvykdymo uždaviniai reikalauja ne atstumti tikinčiuosius darbininkus, bet įtraukti juos į aktyvią revoliucinę kovą. Jeigu tikintieji darbininkai yra aktyvūs klasinės kovos dalyviai, jie traukiami ir partijon. Bet, kaip tai pabrėžė Leninas, jie traukiami partijon, kad čia būtų perauklėjami, o ne tam, kad iš partijos tribūnos skelbtų „religinį socializmą“. Todėl Lenino raštuose greta reikalavimo neskaldyti darbininkų pagal religinius, nacionalinius ir kitus požymius, randame reikalavimą vesti ateizmo propagandą, vesti idėjinę kovą su religija.

Lietuvos socialdemokratai, kaip ir jų idėjiniai vadai Vakaruose, neva taktiniais sumetimais, nenoru atbaidyti tikinčiuosius darbininkus dangstė savo atsisakymą kovoti su religine pasaulėžiūra. Nusakydami savo pažiūrą į religiją, jie suplakdavo vienon krūvon partijos pažiūrą į tikinčiuosius darbininkus ir į religiją. Antai straipsnyje „Darbininkai ir religija“ po teisingo teiginio, kad „socialdemokratų partija nevaržo darbininko religinio nusistatymo“ seka atsisakymas nuo kovos su religine pasaulėžiūra: „Socialdemokratai nekovoja su religija, nekovoja su bažnyčia kaip tokia...“³¹

Lietuvos socialdemokratai nesitenkino marksizmo pažiūrų religijos ir bažnyčios atžvilgiu iškreipimu: jie ėmė atvirai ginti religiją. Ryškiausia religijos gynimo linija matyti iš socialdemokratų ideologų pastangų sutaikyti mokslą ir religiją, evangelijas ir socializmą.

Gindamas religiją nuo mokslinės jos kritikos, socialdemokratas V. Čepinskis gretino religiją ir mokslą, kaip du lygiaverčius ir „gal pačius didžiuosius“ žmogaus gyvenimo dalykus. Jis laikė savo tikslu parodyti, kad „kovos tarp religijos ir mokslo galima išvengti ir reikia išvengti“³². Jis rašė, kad religija ir mokslas turi vieną tikslą — pažinti didžiąją realybę, tik siekia to tikslo įvairiais keliais: mokslas — tikslaus pažinimo keliu, religija — intuityviu pažinimu; mokslininko uždavinys — „...ieškoti kelių sutaikinti mokslo faktus su religinės intuicijos vaisiais“³³. V. Čepinskis pripažino didelę teigiamą religijos įtaką žmonijos visuomenės istorijoje. Jis kartojo buržuazinių religijos istorikų „atradimus“, kad žmonių visuomenės kūdikystės laikotarpiu „religija buvo tam tikra žmogaus auklė“, kad žmogaus kilimas moralės ir pažinimo srityje „praeityje, galima sakyti, buvo išimtinai religijos atliktas“³⁴. Kaip ir K. Kautskis, V. Čepinskis teigė, kad Romos bažnyčia viduramžiais išgelbėjusi visos Europos civilizaciją.

Sios lietuviškosios socialdemokratijos ideologo V. Čepinskio pastangos sutaikyti religiją su šiuolaikiniu mokslu buvo teisingai įvertintos Lietuvos Komunistų partijos pagrindinėje spaudoje. A. Jasutis rašė, kad Čepinskis siekia sukurti naują dievą, kuris būtų tobulesnis už dabartinį, kurio sąvoka ir vaizdiniai neprieštarautų taip ryškiai šiuolaikinio mokslo pasiekimams. Čepinskis „mato, kad biblijos pasakų dievu liaudis pradeda

²⁹ „Darbo balsas“, 1929, Nr. 9, p. 3.

³⁰ V. I. Leninas, Raštai, t. 10, p. 67.

³¹ Darbininkai ir religija, „Socialdemokratas“, 1925, Nr. 12.

³² Prof. V. Čepinskis, Religija ir mokslas, Kaunas, 1928, p. 4.

³³ Ten pat, p. 23.

³⁴ Ten pat, p. 4.

nebetikėti, kad reikalingas naujas dievas, pridengtas mokslo vardu“, — rašė A. Jasutis³⁵.

Giindami religiją, lietuviškieji dešinieji socialdemokratai ėjo toliau: pamėginę sutaikyti mokslą su religija, jie ėmė taikyti religiją su socializmu, plačiai propagavo tariamąjį socializmo ir krikščionybės principų suderinamumą. Šiam klausimui LSDP organas „Socialdemokratas“, paskyrė net specialų straipsnį „Evangelija ir socializmas“, išspausdintą keliuose laikraščio numeriuose. Straipsnyje, nesiskaitant su istoriniais faktais ir sveika logika, teigiama, jog nuo Kristaus gimimo dienos „prasideda kova už pašalinimą iš žmonijos gyvenimo neteisybės, išnaudojimo, skurdo ir visokios „kaip kūno, taip ir dvasios vergijos“, todėl „socialistinis pasaulio proletariatas turi ypatingų priežasčių pagerbti šitą dieną“ (t. y. kalėdų šventę. — A. D.) ir ta proga „prisiminti sau pagrindinius evangelijos ir socializmo dėsnius“³⁶. Šie gi dėsniai, kaip stengiamasi įrodyti minėtame straipsnyje, yra daugiau negu bendri. Mat, „socializmas išauga iš... Evangelijos paremtos krikščionybės ir iš pasaulinio mokslo... ir galutiniai socializmo siekimai yra tie patys, kaip ir grynai Evangelija paremti krikščionybės siekimai“³⁷. Socializmo uždavinys esąs taip pertvarkyti materialinę ir dvasinę žmogaus gyvenimą, kad kiek tik galima greičiau žmonija būtų priartinta prie evangelijos idealų.

Sis socialdemokratų skelbiamas „socializmas“ greitai susilaukė kleikalinės ir fašistinės reakcijos ideologų pagyrimo ir pripažinimo.

Tūlas „Lietuvos aidas“ bendradarbis rašė ta proga apie „dviejų rūšių“ socialistus: XIX ir XX amžiaus socialistus. Pirmieji, jo nuomone, buvę antireliginiai žmonės, o antrieji „teigiamai nusistatę religijos atžvilgiu... religiją laikę teigiamu veiksmu, duodančiu direktyvą, besprendžiant socialinį klausimą“³⁸.

Marksistinio ateizmo propaguotojai Lietuvoje aštriai kritikavo socialdemokratų teorijas, sutaikančias religinę ir mokslinę pasaulėžiūrą, krikščionybę ir mokslinį komunizmą. Z. Angarietis straipsnyje „Vienas klausimų teoriniam frontui ir praktiniam darbe“ ir knygelėje „Antrosios Lietuvos socialdemokratų partijos darbai ir mokslas“ kritikavo Kautskio, Stampferio, o taip pat lietuviškųjų revizionistų mėgimus ieškoti komunistinės ideologijos ištakų religijoje bei analogijos tarp socializmo ir krikščionybės³⁹. Jis atskleidė revizionistų teiginio, kad krikščionybė yra idėjinis ir dorovinis komunizmo pagrindas, nepagrįstumą. Komunizmas ir krikščionybė yra ne tik visiškai skirtingos, bet ir priešingos teorijos, sakė Z. Angarietis. Jų atsiradimas yra sąlygotas skirtingų socialinių-ekonominių epochų, jos priešingai viena kitai aiškina visuomenės gyvenimą ir siekia skirtingų tikslų skirtingomis priemonėmis. O religinis ankstyvosios krikščionybės protestas, kuriame atsispindėjo tiek dvasinė turtingųjų sluoksnių krizė, tiek vargingųjų sluoksnių nusivylimas gyvenimu, teikė tik klaidingas, išsivadavimo viltis. Šis religinis protestas, žadinęs tam tikrų vergovinės visuomenės sluoksnių viltis išsivaduoti dangiškėmis priemonėmis, išreiškė jų bejėgiškumą išsivaduoti realiomis priemonėmis. Šiuo

³⁵ V. Vainis, Buržuaziniai laisvamaniai, kai žlunga religijos, „Komunistas“, 1931, Nr. 3, p. 25—26.

³⁶ Evangelija ir socializmas, „Socialdemokratas“, 1922, Nr. 52.

³⁷ Evangelija ir socializmas, „Socialdemokratas“, 1923, Nr. 1.

³⁸ „Lietuvos aidas“, 1929, Nr. 177.

³⁹ M. B. Vienas klausimų teoriniam frontui ir praktiniam darbe, „Komunistas“, 1932, Nr. 6; M. Beržas, Antrosios Lietuvos socialdemokratų partijos darbai ir mokslas, Kaunas, 1925.

atžvilgiu mokslinio socializmo teorija yra diametraliai priešinga krikščionybei⁴⁰.

Z. Angarietis teisingai pastebėjo, kad socialdemokratų „socializmas“ kuris, pasak jų, ir šiandien semia savo syvus iš evangelijos, visiškai nutyli apie klasių kovą. Straipsnyje „Evangelija ir socializmas“ neminima klasių kova. Straipsnio autorius, kaip pastebėjo Z. Angarietis, susirūpinęs kuo kitu — būtent, kad buržuazija išsižadėtų kai kurių savo žvėriškų instinktų (pavydo, neapykantos) ir sustiprintų savo altruistinius instinktus. Tokio socializmo vykdytoja gali būti pati buržuazija, — sakė Z. Angarietis, — o jam pasiekti nereikalinga klasių kova. Jau vien šitai rodo, kad socialdemokratų socializmas neturi nieko bendro su moksliniu socializmu. Z. Angarietis buvo teisus sakydamas, kad „LSDP socializmas... artinasi prie klerikalų „krikščioniško socializmo“⁴¹. Jis aiškino Lietuvos darbo žmonėms, kad evangelija pagrįstas socialdemokratų socializmas neišvaduos darbininkų iš kapitalo vergovės, kad toks „mokslas“ labai trukdo augti klasei darbininko sąmonei. Ironizuodamas socialdemokratų teigimą, kad mokslas visuomenės gyvenimo srityje šiandien priėjęs tas pačias išvadas, kaip ir evangelija, Z. Angarietis sakė, kad iš tiesų yra tokių bendrų evangelijos ir buržuazinės sociologijos išvadų: tai nuosavybės amžinumo pripažinimas, vergų ištikimybės savo ponams garbinimas ir pan. Žodžiu, tai tos išvados, kurios yra naudingos išnaudotojiškoms klasėms.

Z. Angarietis teisingai nurodė, kad oportunistinės socialdemokratų pažiūros į religiją buvo išdava atsisakymo marksistinių pažiūrų į religijos esmę ir jos socialinį vaidmenį. Jis rašė, jog „socialdemokratai „užmiršdavo“ K. Markso žodžius apie tai, kad tikyba — tai opiumas ir ... susitaikydavo su dievais“⁴². Jis kritikavo socialdemokratų teiginį, kad religija esanti asmenišką dalyką ir socialdemokratų partijos atžvilgiu. Angarietis parodė tokios pažiūros žalą: ši pozicija religijos atžvilgiu logiškai ir praktiškai privedė socialdemokratų prie atsisakymo kovos su religija, po to ir prie religijos gynimo. „Socialdemokratai su savo pažiūra, kad tikyba — tai asmenišką dalyką, ne tik atsisakė kovoti prieš tikybų mokslo žalingumą ir bažnyčių tarnavimą išnaudotojams, bet vis plačiau pereina prie atviro tikybų ir bažnyčių patūrėjimo“⁴³, — rašė Z. Angarietis.

Teiginį „religija — privatus dalykas“ — Z. Angarietis traktavo kaip formulę, nurodančią valstybės, o ne partijos santykį su religija. Kai dėl marksistinės darbininkų klasės partijos santykio su religija, tai praktinį to klausimo sprendimą Z. Angarietis siejo su mokslinio socializmo teorijos reikalavimais ir proletariato klasinės kovos uždaviniais.

Nuosekli mokslinė pasaulėžiūra yra priešinga religinei pasaulėžiūrai, todėl socialistinė partija, pabrėžė Z. Angarietis, negali atsisakyti nuo kovos su religija. Remdamasis Markso, Engelso, Lenino pateiktu religijos apibūdinimu, Z. Angarietis traktavo religiją kaip reakcingą pasaulėžiūrą, giliai priešišką mokslui ir žalingą klasei proletariato kovai, ir todėl laikė būtina, kad socialistinė partija kovotų su religija. „Jei darbininką apkvailina su tikėjimo pagalba, tai mūsų pareiga kovoti su tuo apkvailinimu ir jo kaltininkais, ir visai negalim mes kalbėti, kad būk tikėjimas visai

⁴⁰ Z. Angarietis yra plačiau nagrinėjęs ankstyvosios krikščionybės atsiradimo sąlygas, jos socialinius bei dorovinius pagrindus (pastaraisiais klausimais kai kurie Z. A. samprotavimai prieštarauja šių dienų mokslinei krikščionybės kilmės teorijai) ir išsamiai nušvietęs ankstyvosios krikščionybės bei mokslinio komunizmo teorijų nesuderinamumą. Bet šio straipsnio paskirtis ir apimtis neleidžia mums plačiau šį klausimą nušviesti, todėl apsiribojame tuo, kas liečia socialdemokratų teorijų kritiką.

⁴¹ M. Beržas, cit. veik., p. 76.

⁴² B. M. Kritika ne iš to galo, „Kibirkštis“, 1924, Nr. 2, p. 49.

⁴³ Z. Angarietis, Ar asmeninis dalykas tikyba, „Balsas“, 1929, Nr. 4, p. 175.

sutinka su socializmu. . . Tikybos prietarai liko opiumu žmonėms“⁴⁴ — rašė Z. Angarietis.

Taip socialdemokratų mėginimams gražinti religiją, iškreipti jos esmę ir socialinį vaidmenį Z. Angarietis priešpastatė marksistinę religijos apibūdinimą. Jis pažymėjo, kad nuosekli darbininkų klasės kova prieš išnaudotojus būtina atveda juos prie kovos su religija ir bažnyčia kaip išnaudojimo rėmėja. Jei religija savo mokymu migdo darbininkų klasinę sąmonę, jei ji sėja tamsumą ir prietarus, moko nuolankumo ir draudžia kovoti su savo klasiniais priešais, skelbdama visus žmones „broliais Kristuje“, tai darbininkai turi sugebėti įvertinti religijos mokymo žalingumą ir kovoti su ja. Darbininkų klasės partijos pareiga yra rūpintis padėti darbininkams nusikratyti religinių prietarų, todėl ji negali pasitenkinti paskelbusi religiją asmeniniu kiekvieno piliečio dalyku. Partijai religija yra ne asmeninis pavienių žmonių dalykas, o visos darbininkų klasės reikalas, sakė Z. Angarietis. Jis laikė kiekvieno komunisto pareiga vesti ateizmo propagandą darbo žmonių masėse. „Mūsų pareiga rūpintis išraut visus darbininkus (ir, žinoma, visus darbo žmones) iš tikybinių prietarų vergovės“⁴⁵.

Z. Angarietis pabrėžė, kad negalima metafiziškai atskirti religijos ir bažnyčios, kaip tat darė Lietuvos socialdemokratai. Bažnyčia praktikoje įgyvendina religijos mokymą žemėje, sakė Z. Angarietis ir vaizdžiai palygino: „Bažnyčia ir tikėjimas' vienas kitą papildo, kaip lygiai konstitucija ir valstybė. Tikėjimo mokslas tai bažnyčios konstitucija“⁴⁶. Todėl jis laikė didele socialdemokratų klaida apriboti kovą su religija kunigų kritika, neliečiant pačios religijos. Tai vis vien kaip kovoti su atskirais kapitalistais ir neliesti kapitalizmo tvarkos, sakė Z. Angarietis, pabrėždamas socialdemokratų kovos su religija ribotumą.

Kritikuodamas Lietuvos socialdemokratų partijos politiką religijos ir bažnyčios atžvilgiu, Z. Angarietis rašė, kad „tikybos klausime LSDP buvo grynųjų gryniausia oportunistinė, stačiai liberalinė laisvamanių partija“⁴⁷. Vienas iš ryškių LSDP oportunisto pasireiškimų bažnyčios ir religijos atžvilgiu buvo jos taktika, sprendžiant santykių tarp bažnyčios ir mokyklos klausimą. Lygindamas RSDDP (bolševikų) programą (1903 m.) ir Lietuvos SDP programą (1905 m.), Z. Angarietis parodė, kad pastaroji į savo programą neįrašė reikalavimo atskirti mokyklą nuo bažnyčios. „Vieton to,— rašė Z. Angarietis,— LSDP Programoje randame vietą, labiau priimtina dvasiškiškai: „Tikyba privalo likti asmeniniu kiekvieno šalies gyventojo reikalu. Valstybės išlaidų panaikinimas tikybos reikalams. Bažnyčios ir tikiškos draugijos privalo skaitytis kaipo privatinės draugijos“... „Apie mokyklas čia nepasakyta nei pusės žodžio. Sitoks bažnyčios atskyrimas nuo valstybės tėra savotiškas oportunisto miklumas: ir atskirta bažnyčia nuo valstybės (kai kalbi su revoliuciniu darbininku) ir ne (kada kalbi su davatka)“⁴⁸.

Z. Angarietis nurodė dvejopą Lietuvos socialdemokratų nukrypimo nuo religijos marksistinės kritikos pobūdį. Laikotarpyje iki 1905 m. revoliucijos, o taip pat buržuazinės santvarkos metais, kai, pasak Z. Angariečio, LSDP tapo „trečiąja buržuazine partija“ Lietuvoje, socialdemokratai skelbė kovą tik blogiems kunigams ir atvirai rašė savo spaudoje, kad so-

⁴⁴ Z. Angarietis, Lietuvos revoliucinio judėjimo ir darbininkų kovos istorija, 1921. t. II, p. 164. Toliau sutrumpintai žymima — Z. Angarietis, Lietuvos revoliucinio judėjimo istorija.

⁴⁵ Ten pat, p. 164.

⁴⁶ Ten pat, p. 165.

⁴⁷ Ten pat, p. 162.

⁴⁸ Ten pat, p. 163.

cializmas neprieštarauja religijai, kad socializmas — tai Kristaus mokslo tęsinys. Jie visur pabrėždavo, kad negalima painioti dvasiškos su religija, kad religija gali būti gera, tik jos apaštalai — kunigai gali būti blogi. O 1905—1907 metų revoliucijos laikotarpyje, kai dvasininkija atvirai išstojo darbininkų priešų pusėje ir kovai su socialistais ėmė ginkluotis dievo ir bažnyčios vardu, didelė darbininkų dalis ir socialdemokratų partijos nariai pamatė, jog religija tėra įrankis išnaudotojų rankose. Socialdemokratų prakalbose, pastebi Z. Angarietis, tada dažnai buvo girdėti balsai: šalin religiją, šalin dievą! Tačiau religingi klausytojai dažnai nusisukdavo nuo tokių kalbėtojų, piktindavosi jais. Tokia kova su religiniais prietarais pasirodė žalinga revoliuciniam judėjimui ir didino religinį fanatizmą. Apibendrinamas socialdemokratų kovos su religija ir bažnyčia taktiką, Z. Angarietis rašė: „Negerai darė tie socialdemokratai, kurie savo mokslu, kad tikyba neprieštarauja socializmui, mokino nevesti jokios kovos su tikyba. . . Negerai darė tie revoliucionieriai, kurie pasitenkino pasakymu: „Nėra dievų“ arba išplūdumu tikybų. Vieni ir kiti buvo nemarksistai“⁴⁹.

Z. Angarietis visoje eilėje straipsnių atskleidė LSDP pasidavimą buržuazijai ir pažymėjo, kad socialdemokratų taikstymasis su religija buvo vienas iš jų tarnavimo buržuazijai požymių. „Socialdemokratų atsisakymas nuo kovos su tikybotomis ir bažnyčiomis, — rašė Z. Angarietis, — eina petys į petį su jų atsisakymu nuo kovos su buržuazijos viešpatavimu“⁵⁰. Jis pabrėžė, kad visų šalių socialdemokratija imperialistinėje kapitalizmo stadijoje perėjo atvirai tarnauti buržuazijai, todėl ji ir atsisakė kovos su religija ir bažnyčia. „Jei ir bažnyčia ir socialdemokratai tarnauja buržuazijai, tai seniau buvę prieštaravimai tarp socialdemokratijos mokslo ir tikybos mokslo turi išnykti ir socialdemokratija atvirai ims. . . visokiais būdais remt tikybą ir bažnyčią“⁵¹, — rašė Z. Angarietis, nurodydamas klasines socialdemokratijos oportunistinio religijos klausimais šaknis.

Lietuvos socialdemokratai, savo politinėje programoje atsisakę kovos su buržuazija ir iš revoliucinės darbininkų klasės partijos virtę reformistine partija, iš savo ideologinės kovos programos išbraukė kovą su religija.

Suprantama, kad, išsižadėję marksistinių pažiūrų į religiją ir perėję į religijos gynėjų pozicijas, Lietuvos socialdemokratai negalėjo būti nuoseklūs kovotojai prieš klerikalizmą ir jo įsigalėjimą politiniame ir visuomeniniame buržuazinės Lietuvos gyvenime. Šią aplinkybę puikiai įvertino ir siekė panaudoti savo tikslams klerikalai. Varžydamiesi su tautininkų partija dėl hegemonijos fašistinėje diktatūroje, klerikalai mėgino sukurti savo bloką prieš tautininkus ir čia dėjo viltis į socialdemokratų. Antai jų „Rytas“, priminęs Lietuvos socialdemokratams, kad kai kurių kraštų katalikų partijos „eina išvien su socialdemokratais ir gauna iš jų paramos net katalikybės reikalams“, kvietė socialdemokratų „eiti išvien su krikščionių demokratų partija ir Lietuvoje“⁵². Taigi, nors lietuviškieji socialdemokratai mėgo afišuotis kovotojais prieš klerikalizmą, tokiais jų nelaikė net patys klerikalai. Pastarieji net gyrėsi „Ryte“, kad Lietuvoje jie pirmieji pradėję toleruoti savo priešą, t. y. socialdemokratų.

Lietuvos socialdemokratijos beprincipis nuolaidžiavimas prieš religijos ir bažnyčios įtakos įsigalėjimą viešajame gyvenime buvo pažymėtas Lietuvos Komunistų Partijos Centro Komiteto. Lietuvos fašistinei vyriausybei pasirašius sutartį su Vatikanu, LKP Centro Komitetas nutarime „Apie konkordatą su Roma“ nurodė Lietuvos komunistams „aikštėn kelti

⁴⁹ J. B-is, Bedieviai ir tikėjimas, „Kibirkštis“, 1924, Nr. 4, p. 37.

⁵⁰ B. M., Kodėl reikalinga kova su tikyba?, „Kibirkštis“, 1925, Nr. 9, p. 22.

⁵¹ Z. Angarietis, Ar asmeninis dalykas tikyba, „Balsas“, 1929, Nr. 4, p. 175.

⁵² Partijų Locarno ir kultūrinė autonomija, „Rytas“, 1928, Nr. 32.

socialdemokratų ir liaudininkų kovos nenuoseklumą prieš konkordatą ir prieš klerikalų viešpatavimą Lietuvoj⁵³.

Lietuvos socialdemokratų oportunistinėms pažiūroms į religiją ir bažnyčią Z. Angarietis priešpastatė marksistines pažiūras. Jis apgynė marksistinį ateizmą nuo lietuviškųjų revizionistų LSDP eilėse.

Traktuodamas religiją kaip vieną iš visuomeninės sąmonės formų ir suprasdamas jos socialines šaknis šiuolaikinėje buržuazinėje visuomenėje, Z. Angarietis ne kartą yra rašęs, kad žmonių išsilaisvinimo iš religinių prietarų svarbiausia sąlyga yra nuosekli revoliucinė kova už kapitalizmo panaikinimą ir kad kova prieš religiją turi būti pajungta pagrindiniam darbininkų klasės uždaviniui — kovai už socializmą.

Kai savo laiku liaudininkai gyrėsi aštriai kovoja su kunigais ir prikaišiojo socialdemokratams-bolševikams, kad pastarieji neturi tokių nuopelnų, Z. Angarietis rašė: „Mūsų liaudininkai mano, kad kova su kunigais tai svarbiausias socialisto uždavinys. Mes gi manome, kad svarbiausias proletarijos darbas tai kova su visu šiuo surėdymu. Darbininkai bekovdami dėl savo klasės reikalų, patys įgys supratimą, kad kunigija — tai ištikimas valdančių klasių tarnas ir kad klerikalai priklauso prie darbininkų priešų“⁵⁴.

Kovą su religija, nesusietą su religijos socialinių šaknų pakirtimu, Angarietis laikė nevaisinga. Jis rėmėsi Lenino mintimi, kad švietėjiška knygelė neištums religijos iš kapitalizmo prispaustų darbo žmonių sąmonės, kol jie neišmoks organizuotai ir sąmoningai kovoti prieš išnaudotojus. Tiktai klasinėje kovoje darbo žmonės įgauna pasitikėjimą savo jėgomis ir išsilaisvina iš to tariamojo bejėgiškumo, kuris gimdo viršgamtinių jėgų įsikišimo viltį. Jis rašė, kad „didžiausius smūgius religijai teikia revoliucinė proletariato kova“⁵⁵.

Marksistinio ateizmo principinį reikalavimą nekelti religijos klausimo į pirmą planą, aukščiau už klasinės proletariato kovos uždavinius Z. Angarietis taikė Lietuvos darbo žmonių revoliucinės kovos praktikoje. 1925 m. Z. Angarietis rašė: „Mums neužtenka plėsti savo įtaką vien klasinėse profsąjungose, bet reikia plėsti ją ir krikščioniškose ir tautiškos darbininkų organizacijose. . . visur, kur tik randasi samdomi darbininkai ir mažžemiai. . . Jei mes visai nesirūpinam patraukti savo įtakon darbininkus federantus, tai juos paliekame pilnam monopoliui klerikalams“⁵⁶. Z. Angarietis kritikavo kai kuriuos komunistus, kurie „išsigando net minties“, kad reikia dirbti tarp darbininkų, suorganizuotų krikščioniškose organizacijose. „ . . . Negali būt klausimo ar reikia dirbti Darbo Federacijoj, bet turi būti pastatytas klausimas, kaip tenai dirbti, kad greičiau ištraukt iš klerikalų įtakos darbininkus, esančius Darbo Federacijoj“⁵⁷, — rašė jis, keldamas pirmon vieton klasių kovos interesus.

Straipsnyje „Vienas klausimų teoriniam fronte ir praktiniam darbe“ Z. Angarietis įsakmiai pabrėžė, kad komunistai, eidami prie tikinčiųjų darbininkų ar darbo valstiečių, niekad neturi pradėti aiškinamojo darbo nuo kovos su religija, nors religiniai darbo žmonių įsitikinimai ir labai kliudo jų socialistinės sąmonės formavimuisi. Jei komunistai pradėtų savo darbą nuo kovos su religija, tai jie ne tik neišplėstų savo įtakos mažiau apsišvietusių darbininkų ir darbo valstiečių tarpe, bet, priešingai, atstumtų juos nuo savęs, — rašė Z. Angarietis. Tik išaiškinus darbo žmonėms jų

⁵³ Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, t. IV, p. 254.

⁵⁴ Z. Angarietis, Lietuvos socialistų-liaudininkų programa — knygoje „Liaudininkai“, Voronežas, 1918, p. 14.

⁵⁵ J. B., Ar prieš, ar už tikyba, „Balsas“, 1932, Nr. 17, p. 332.

⁵⁶ Z. A., Opieji mūsų darbo klausimai, „Komunistas“, 1925, Nr. 2, p. 70 ir 78.

⁵⁷ Z. Angarietis, LKP ir bolševizacija, ten pat, p. 36.

skurdo, krizių, mokesčių augimo, nedarbo ir išnaudojimo priežastis ir įtraukus juos į kovą prieš išnaudotojišką santvarką, bus „ne taip jau sunku parodyt toms darbo masėms ir tikrą tikybės esmę ir įtraukti tas mases į kovą prieš tikybą“⁵⁸. Komunistų taktiką tikinčiųjų darbininkų atžvilgiu Z. Angarietis dar kartą apibūdino antifašistinio liaudies fronto uždavinių akivaizdoje. Jis rašė, kad Lietuvos komunistai turi rasti bendrą kalbą su darbo žmonėmis katalikais, tame tarpe ir su tais, kurie suburti katalikiškose organizacijose, kad galėtų kartu su jais kovoti dėl darbo žmonių bendrų reikalų. Nors komunistai yra bedieviai, bet tai nereiškia, kad jie negali bendrai eiti su katalikiškais masėmis dėl duonos ir laisvės⁵⁹.

Kalbėdamas apie kovos su religija pajungimą klasių kovai, apie neleistinumą ją iškelti į pirmą planą, aukščiau už klasinės proletariato kovos uždavinius, Z. Angarietis kartu visuomet pabrėždavo didelę mokslinės-ateistinės propagandos reikšmę. Ateistinį darbo žmonių auklėjimą jis laikė jų politinio auklėjimo dalimi, svarbiu socialdemokratijos, o vėliau komunistų partijos uždaviniu. Jis rūpinosi, kad ateistinė propaganda Lietuvos darbo žmonių tarpe visada būtų konkretaus pobūdžio. Pagrindinį dėmesį antireliginėje propagandoje Z. Angarietis skyrė parodyti antimoksliniam religinių tikėjimų pobūdžiui ir demaskuoti reakcinį religijos vaidmenį. O šios teorinės kovos su religija sėkmingumo pagrindu jis laikė gamybinę ir revoliucinę darbo žmonių praktiką.

Z. Angarietis buvo įsitikinęs, kad vien mokslinis gamtos reiškinių aiškinimas ir apskritai mokslinė religijos kritika klasinėje visuomenėje dar neišraus religinių įsitikinimų iš darbo žmonių sąmonės. Todėl, kalbėdamas apie kovą su religija, jis laikė mokslinę-ateistinę propagandą tik „antru žingsniu“, įveikiant religinius prietarus: „Antras žingsnis — mokslškai išaiškinti valstiečiams ir darbininkams visokius gamtos apsireiškimus, nuimti nuo jų stebuklingumo skarą“⁶⁰, — rašė Z. Angarietis, sąmoningai pabrėždamas gamybinės ir revoliucinės praktikos vaidmenį religinių prietarų įveikime. Tačiau, vertindamas buržuazinių laisvamanių vykdomą gamtamokslinę religijos kritiką, Angarietis yra nepagrįstai sumenkinęs jos reikšmę.

Į antireliginės propagandos turinį kaip būtiną jo elementą Z. Angarietis įjungė reakcinio visuomeninio religijos ir bažnyčios vaidmens demaskavimą. Ryšium su tuo jis parodė socialdemokratų vykdomos kunigų kritikos ribotumą. Jis rašė, kad toje kritikoje svarbu parodyti ne atskirų dvasininkų amoralų elgesį, gobšumą ir kitas nedorybes, ne tai, kiek „kunigai merginų suvilioja, kiek jie vaikų turi“. Svarbiausia čia yra atskleisti dvasininkijos, kaip tam tikro socialinio sluoksnio, interesų ir siekimų bendrumą su išnaudotojiškų klasių interesais ir siekais. Ši antireliginės propagandos sritis turi padėti darbininkams ir valstiečiams įsisąmoninti, kad bažnyčia visa savo veikla tarnauja darbo žmonių išnaudotojams. Buržuazinėje Lietuvoje nereikėjo ilgai ieškoti dvasininkijos išnaudotojiškos veiklos pavyzdžių. Tačiau buržuazijos tarnų — socialdemokratų vykdoma bažnyčios išnaudotojiškos veiklos kritika nesiekdavo parodyti socialinių šio reiškinio pamatų — privatinės nuosavybės gynimo. Todėl, apibūdindamas antireliginę propagandą, liečiančią dvasininkijos visuomeninės veiklos kritiką, Z. Angarietis reikalavo parodyti darbo žmonėms, kaip bažnyčia gina kapitalistinio išnaudojimo pagrindą — privatinę gamybos priemonių nuosavybę. Knygelėje „Krikščionių-demokratų mokslas“ jis atskleidė

⁵⁸ M. B., Vienas klausimų teoriniam fronte ir praktiniam darbe (Dar apie tikybą), „Komunistas“, 1932, Nr. 6, p. 23—24.

⁵⁹ Z. Angarietis, Sumišimas Lietuvos katalikų eilėse, „Priekalas“, 1937, Nr. 2, p. 90.

⁶⁰ J. B-is, Bedieviai ir tikėjimas, „Kibirkštis“, 1924, Nr. 4, p. 37.

bažnyčios mokymo apie privatinės nuosavybės šventumą ir amžinumą tikrąją prasmę⁶¹.

Religijos kritiką gamtos mokslų žinių pagrindu ir bažnyčios klasinės išnaudotojiškos veiklos atskleidimą Z. Angarietis laikė svarbiausiomis antireliginėmis propagandos turinio dalimis. Siūlydamas papildyti šias pagrindines ateistinio darbo kryptis žiniomis iš religijų ir bažnyčių istorijos, Z. Angarietis pabrėžė, kad pastarosios nėra pagrindinės ir negali būti vienintelės kovos su religija priemonės.

Reikalaudamas gilios gamtamokslinės ir istorinės-klasinės kritikos religijos atžvilgiu, Z. Angarietis smerkė paviršutinišką agitaciją prieš religiją ir administracinius kovos su religija ir bažnyčia metodus. Kai 1931 m. kai kuriose Lietuvos vietose buvo suorganizuotos „antivelykinės kampanijos“ su demonstracijomis ir lozungais „šalin religines šventes“, LKP CK griežtai pasmerkė šią antireliginio darbo formą kaip rėksmingą paviršutinišką agitaciją, niekuo nepadedančią atitraukti tikinčiuosius nuo religijos. Specialiai priimtoje rezoliucijoje LKP Centro Komitetas nurodė, kad, atsižvelgiant į tas sąlygas, kuriose gyvena Lietuvos darbo žmonės, negalima mesti lozungo „šalin religines šventes“. „Kol Lietuvoj nėra sąlygų švęst revoliucines šventes, tai priešpastatyti obalsiuose revoliucines šventes tikiybiniams šventėms yra tik tuščia frazė“, rašė LKP CK savo rezoliucijoje⁶². Minėtoje rezoliucijoje, o taip pat Z. Angariečio straipsnyje „Kaip kova su šventėmis gal eit naudotojų naudai“⁶³, buvo išaiškinta Lietuvos komunistams jų aukščiau minėtos kovos su religija taktikos žalingumas ir nurodyta, kad vietoje antivelykinės kampanijos, įžeidžiančios masių religinius jausmus, reikėjo moksliskai aiškinti darbo žmonėms religinių švenčių kilmę.

Z. Angarietis ne kartą yra rašęs, kad kova prieš religinę pasaulėžiūrą turi būti vedama idėjinėje plotmėje, netaikant jokių prievartos priemonių ir neužgaunant tikinčiųjų jausmų. „Pas tikinčiuosius žmones prievarta tikėjimo negalima atimti“, — rašė jis knygoje „Ateities surėdymas“⁶⁴. Čia pat jis nurodė, kad socialistinės revoliucijos vykdytojai nekartos klaidų buržuazijos, kuri prancūzų revoliucijos metu kovojo su religija administracinėmis priemonėmis. 1937 m. jis vėl rašė: „Mes prieš prievartą tikybos (religijos) klausime. Iš tikinčio prievarta bedieviu nepadarysi... Mes neprivalom užgauliot darbininkų ir kitų darbo žmonių religinius jausmus“⁶⁵. Kai Ispanijoje kovų prieš fašizmą ir klerikalizmą metu buvo imta deginti vienuolynus ir bažnyčias, Z. Angarietis rašė, kad tokia kovos su religija taktika nėra komunistų taktika. „Komunistai nepritarė ir nepritaria vienuolynų ir bažnyčių deginimui. Tokius deginimus lengvai gali panaudoti komunistų priešai kovai su liaudies frontu. Be to, gaisrai naikina nemaža liaudies turtų“⁶⁶.

Iš esmės teisingai aiškindamas Komunistų partijos pažiūras į religiją ir jos taktiką tikinčiųjų darbo žmonių atžvilgiu, Angarietis yra neišvengęs kairiojo pobūdžio nukrypimo. Antai jis rašė, kad, siejant religijos išnykimą su klasių kova, reikėtų pažymėti, jog „susipratęs darbininkas turi kartu būti ir karingas bedievis“, kad „darbininkas nebus tikras kovotojas prieš kapitalizmą, kol jis neatsikratys tikiybinių prietarų įtakos“, kad „tik-

⁶¹ Z. Angarietis, Krikščionių demokratų mokslas, Kaunas, 1921.

⁶² LKP CK rezoliucija „Dėl šių metų antivelykinės kampanijos“, „Balsas“, 1931, Nr. 11.

⁶³ Z. A., Kaip kova su šventėmis gal eit naudotojų naudai, ten pat.

⁶⁴ Z. Aleksa, Ateities surėdymas (Pagal A. Bebelį), Philadelphia, 1909, p. 35.

⁶⁵ Z. Angarietis. Sumišimas Lietuvos katalikų eilėse, „Priekalas“, 1937, Nr. 2, p. 90.

⁶⁶ Ten pat, p. 82.

rai susipratęs darbininkas negali priklausyti nei prie vienos tikiybės sekto⁶⁷.

Tokie kategoriškai teiginiai, be abejonės, galėjo suklaidinti kai kurių komunistų taktiką tikinčiųjų darbininkų ir valstiečių atžvilgiu, o taip pat suturėti religingus darbo žmones nuo revoliucinės kovos.

Nežiūrint atskirų klaidingų teiginių, Z. Angariečio ateistiniai straipsniai ir brošiūros, kuriuose jis propagavo marksistinį ateizmą ir gynė jį nuo oportunistinio revidavimo, turėjo didelę reikšmę tiek marksistinės minties plitimui Lietuvos darbo žmonių tarpe, tiek ir jų klasinio sąmoningumo brendimui.

Vilniaus Valstybinis
V. Kapsuko vardo universitetas
Filosofijos katedra

Įteikta
1965 m. balandžio 15 d.

РЕВИЗИЯ МАРКСИСТСКОГО АТЕИЗМА В ТРУДАХ ИДЕОЛОГОВ ЛИТОВСКОЙ СОЦИАЛ-ДЕМОКРАТИИ И ЕЕ КРИТИКА З. АНГАРЕТИСОМ

А. ДАРГИНАВИЧЕНЕ

Резюме

Распространению идей революционной марксистской философии, в том числе и марксистского атеизма, в Литве в первых десятилетиях XX века препятствовала реформистская идеология литовской социал-демократии. Вожди и теоретики социал-демократической партии Литвы открыто распространяли реформистские взгляды как на классовую борьбу, революцию и диктатуру пролетариата, так и на религию и церковь. Литовские социал-демократы, как и их идейные предшественники на Западе, отказались от марксистской характеристики религии как опиума для народа и критику религии подменяли ее защитой. Они объявили религию защитником нравственности, а идеологию раннего христианства — первоисточником научного коммунизма.

З. Ангаретис с позиций марксистского атеизма подверг острой критике ревизионистские взгляды литовских социал-демократов на религию и церковь. Защищая научное материалистическое мировоззрение, он считал долгом каждого марксиста вести идейную борьбу с религией как антинаучной теорией.

С позиций революционных задач рабочего класса З. Ангаретис защищал обоснованность марксистского взгляда на религию как на опиум для народа и правильно осветил место борьбы с религией в общей классовой борьбе трудящихся масс.

Отказ литовских социал-демократов от борьбы с религией и церковью, как показал З. Ангаретис, сопутствовал их отказу от революционной борьбы с буржуазией, их переходу на службу к буржуазии.

В статье кратко изложены взгляды З. Ангаретиса на борьбу с религией как с классовым социальным явлением, на содержание и формы антирелигиозной пропаганды.

⁶⁷ Z. Angariečio straipsniai: Ar prieš, ar už tikiybą, „Balsas“, 1932, Nr. 17; Ar asmeninis dalykas tikiyba, „Balsas“, 1929, Nr. 4; Kam tarnauja bažnyčia, „Balsas“, 1928, Nr. 21.